

ГЛУХЕНЬКИЙ С. О.,

аспірант

(Інститут держави і права

імені В. М. Корецького

Національної академії наук України)

УДК 340.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.3>

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЯК КАТЕГОРІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Правовий експеримент є комплексним і надзвичайно складним явищем, а з точки зору доктрини юридичної науки – неоднозначним і неоднорідним феноменом правової дійсності. Метою статті є розкриття поняття та ознаки правового експерименту як категорії юридичної науки. Юридичний зміст експерименту насамперед виявляється у двох аспектах: через його змістовне наповнення (оскільки експеримент передбачає застосування та перевірку регуляторної здатності норм права) та через наслідки, які він породжує.

Констатовано, що правовий експеримент має соціально-юридичну природу з елементами державного управління, центральним елементом якої є норми права або юридичний зміст, який має чітко виражений забезпечувальний чи сервісний характер і покликаний обслуговувати соціально-економічні інтереси суспільства.

Зазначено, що є необхідність визначити правовий експеримент у двох розуміннях: у широкому – правовий експеримент – це спосіб апробації на практиці в умовах обмеженого правового регулювання дієвості нових державно-правових інструментів; у вузькому – правовий експеримент слід розглядати як елемент засобів правового регулювання суспільних відносин, що охоплює обмежене коло об'єктів регулювання та/або осіб, та/або територію держави, метою якого є перевірка очікуваної ефективності регуляторної спроможності запроваджуваних державою нормативно-правових актів для їх подальшого корегування та застосування на всій території держави за умови успішності експерименту.

Зроблено висновок, що правовий експеримент є надзвичайно складним юридичним феноменом, який має суттєві відмінності від соціального експерименту, а також відрізняється від державно-правового експерименту. Його ознаки демонструють самодостатність цього способу перевірки ефективності регуляторної спроможності норм права або правових механізмів, які ними породжуються і які не мали відповідних аналогів у національному законодавстві.

Ключові слова: правовий експеримент, юридичні ознаки, публічне управління, державно-владні відносини.

Hlukhenkyi S. O. The concept and features of a legal experiment as a category of legal science

A legal experiment is a comprehensive and incredibly complicated phenomenon. In terms of legal science's doctrine, it is also an ambiguous and heterogeneous occurrence in legal reality. The aim of the article is to reveal the concept and features of a legal experiment as a category of legal science. In its turn, the legal content of an experiment is manifested in two aspects: exactly through its substantive content (because the experiment implies the usage and checking of a regulation ability of legal rules) as well as through consequences, which it generates.

It has been stated that a legal experiment is of social and juridical nature with elements of public administration. Its central element is still rules of law or legal content that in one case has a clear ensuring or service character and it is aimed at servicing social and economic interests of the society. The necessity to determine a legal experiment in two understandings has been noted.

In a broad sense, a legal experiment is a way to test the effectiveness of new state and legal instruments in practice under the limited legal regulation. In a narrow sense, a legal experiment should be considered as an element of legal regulation means for social relationships. It embraces a limited circle of regulation objects and/or persons, and/or a state's territory, the aim of which is to check the expected effectiveness of regulatory capacity of normative legal acts for their further correction and implementation in the whole territory of a state conditioned on the experiment success.

The study has concluded that a legal experiment is an incredibly complicated legal phenomenon, which has considerable differences from a social experiment. Besides, it also differs from a state and legal experiment. Its features demonstrate self-reliance on this type of effectiveness checking of a regulatory capability of legal rules or legal mechanisms provoked by them and which do not have relevant analogs in the national legislation.

Key words: *legal experiment, legal features, public administration, state power relationships.*

Вступ. Правовий експеримент є комплексним і надзвичайно складним явищем, а з точки зору доктрини юридичної науки – неоднозначним і неоднорідним феноменом правової дійсності. Натомість неоднорідність правового експерименту обґрунтовується його природою та призначенням.

Сам по собі правовий експеримент не може виникати, він є штучним продуктом процесу державного управління. Це пояснюється тим, що у суспільстві лише держава має монополію на нормотворчість, а саме правовий експеримент і передбачає створення нових норм права, за допомогою яких регулюватимуться певні моделі суспільних відносин. Те, що потреба у розробці таких норм права є похідною від якості розвитку суспільних відносин, дозволяє стверджувати про наявність соціального елементу у природі правового експерименту.

Аналіз досліджень. Науковий експеримент є однією з форм наукової практики, яка поєднує у собі як процес пізнання правового явища, так і процес практичного застосування отриманих знань, що є його унікальною характерною рисою. Значну увагу дослідженню цього питання приділяли науковці О.М. Куракін, О.В. Путренко, В.В. Лазарев, В.Ю. Панченко, В.А. Краснова, О.М. Чальцева, Н.В. Червінська та інші.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити поняття та ознаки правового експерименту як категорії юридичної науки.

Результати дослідження. Юридичний зміст експерименту насамперед виявляється у двох аспектах: через його змістовне наповнення (оскільки експеримент передбачає застосування та перевірку регуляторної здатності норм права) та через наслідки, які він породжує. Останнє досить складно детермінувати в якості елементу природи, тобто внутрішнього світу, змісту правового експерименту. Якщо екстраполювати його динаміку та процес протікання на конкретний результат, то можна побачити, що той стан правового регулювання конкретних суспільних відносин, який з'являється як результат його дії, є нічим іншим як новою моделлю практичного втілення державно-управлінських відносин, яка детермінується через нову якість правового регулювання.

Держава запроваджує його лише за потребою, а така потреба є своєрідною реакцією соціуму на якість існуючого правового регулювання суспільних відносин. Соціум оцінює законодавство тривалий час, намагаючись максимально використати праворегулюючий потенціал нормативно-правових актів, але коли досягнення цілей соціально-економічного розвитку за будь-яких способів їх застосування не відбувається, тоді настає потреба для змін.

Законодавець при цьому здебільшого вичерпав свій нормотворчий потенціал, оскільки це дійсно творчий процес, який ґрунтується на наукових доктринальних засадах, але все

ж має елемент інтелектуального капіталу. За таких умов виникає потреба у запровадженні прогресивних, нетрадиційних, а інколи суперечливих засобів. Їх ефективність важко передбачити, але можна перевірити. Для цього формується необхідний доктринальний фон, який включає в себе переважно більшість інструментів саме наукового пізнання, на яких згодом вибудовується відповідна система правового регулювання.

Останнє є логічним продовженням реакції держави (законодавця) на потреби зміни стану правового регулювання, які відбуваються за допомогою владного імперативного впливу держави як соціального інституту. Саме цей державотворчий елемент об'єктивує цілісність правового експерименту як складника засобів правового регулювання [1]. Хоча з точки зору доктрини юридичної науки такий процес не можливий без реалізації другого складника правового експерименту – методологічного, розуміння його як засобу наукового пізнання, здатного продемонструвати наслідки застосування тих чи інших норм права без наділення їх ознаками загальноприйнятності.

Отже, правовий експеримент має соціально-юридичну природу, але з елементами державного управління. При цьому центральним його елементом є норми права або юридичний зміст, який має чітко виражений забезпечувальний або сервісний характер і покликаний обслуговувати соціально-економічні інтереси суспільства.

Для більш ґрунтовного розуміння сутності правового експерименту як складника засобів правового регулювання існує потреба уточнити дефініцію цієї категорії юридичної науки. Для цього насамперед необхідно провести аналіз вже існуючих та відомих вітчизняній юридичній науці точок зору стосовно визначення терміну «правовий експеримент» (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи вчених до визначення «правового експерименту» як категорії юридичної науки

Автор	Правовий експеримент – це
О.В. Путренко	врегульована нормами права процедура поступового одержання досвіду щодо реформування певної сфери суспільних відносин шляхом застосування науково обґрунтованих підходів, моделей, механізмів з метою поширення позитивних результатів на якомога більший територіальний простір або галузь [6, с. 110].
В.І. Никитинський, І.С. Самощенко	організована компетентним правотворчим органом апробація передбачуваних законодавчих нововведень в обмеженому масштабі для перевірки ефективності, корисності і економічності експериментальних правових норм і відпрацювання оптимальних варіантів майбутніх правотворчих рішень загальної дії [4, с. 24–28].
І.І. Макаров	метод удосконалення державного управління засобами права через перевірку їх ефективності [3, с. 72–74].
В.Ю. Панченко, В.А. Краснова	апробація змін у правовому житті, коли результат залежить саме від юридичних умов, предметом є правова діяльність і її окремі види, а в якості засобів використовуються правові засоби [5, с. 132–134].
В.В. Лазарев	процес попереднього обґрунтування того чи іншого важливого суспільно-політичного заходу, який проводиться державою, якщо доцільність цього заходу можна визначити умоглядно, без практичної перевірки пропонованих моделей [2, с. 7–10].
С.А. Яцкевич	такий метод наукового пізнання та вдосконалення управління соціальними системами, який реалізується за допомогою цілеспрямованої зміни умов їх функціонування на деякій обмеженій ділянці з метою вивчення поведінки системи в нових умовах [11, с. 122–128].
Н.В. Червінська	процес апробації законодавчих нововведень на обмеженій території та обмежений час з метою практичної перевірки доцільності та ефективності проектного або вже чинного закону чи іншого нормативно-правового акта і можливості подальшого їх використання у більш широких масштабах і перетворенні в загальні правила [10, с. 257–259].

Аналізуючи наведені вище визначення правового експерименту можна дійти висновку щодо відсутності єдності поглядів серед науковців на його зміст і призначення. Можна запропонувати чотири більш-менш усталені підходи до розуміння сутності правового експерименту:

1. Методологічний (С.А. Яцкевич, С. Тимченко, С. Бостан, В.М. Єльцов) [2; 6; 11], який визначає правовий експеримент насамперед як метод пізнання, можливо, навіть не стільки наукового, скільки методологічно-практичного визначення потенційно можливого стану системи правового регулювання суспільних відносин за умови внесення тих чи інших змін.

Частіше за все ці зміни стосуються умов реалізації суспільних відносин (С.А. Яцкевич) [11] або стають причиною появи нових якісних ознак в об'єкті регулювання. Ми частково підтримуємо таку позицію вчених, але вона потребує розширення, оскільки це правовий експеримент, який розглядається у практичній площині і повинен бути інструментом пізнання не доктринального, а практичного. Йдеться про визначення нових якостей об'єкту управління, його нових можливих форм існування, врегулювання або використання яких у регуляторних цілях забезпечить загальне зростання ефективності системи правового регулювання.

2. Формально-організаційний (І.В. Фат'янов) [8], який передбачає розуміння правового експерименту як одного із способів реалізації державою своїх владних функцій. Дослідник суттєво обтяжує поняття правового експерименту, додаючи елемент «правотворчості». Він передбачає обов'язкову інтелектуальну діяльність органу управління, метою якої є створення нової норми права. При цьому експериментом може бути навіть сама форма такої діяльності, яка є нетрадиційною для класичного процесу законотворчості.

Нові правові регулятори створюються через процеси прямої демократії, або за допомогою суто наукових інструментів юридичної науки, або відбувається імплементація моделей правового регулювання із закордонної практики у національну. Саме така форма діяльності органів державної влади насамперед і повинна здійснюватися через правове моделювання та правовий експеримент, оскільки украй складно визначити застосовність і можливі наслідки від впровадження нетипової для національного законодавства моделі правового регулювання.

3. Інструментальний (В.Ю. Панченко, В.А. Краснова) [5], який передбачає визначення правового експерименту як елементу засобів правового регулювання суспільних відносин. Він виступає як самостійний засіб, оскільки об'єктивно у процесі його реалізації відбувається регулювання суспільних відносин або в окремій місцевості, або щодо окремої категорії осіб. Він не має загальнодержавного загальносуспільного характеру та визнання, а тому як повноцінний самостійний засіб правового регулювання розглядатися не може. Запровадження локальних змін (С.О. Глухенький) може мати досить непередбачуваний ефект, якщо подібний механізм реалізації таких змін буде застосований в умовах іншої місцевості.

4. Аксіологічно-оціночний (В.В. Лазарев, Н.В. Червінська, І.І. Макаров, В.І. Никитинський, І.С. Самощенко, О.В. Путренко) [2; 3; 9; 10], який передбачає використання правового експерименту як засобу визначення ефективності корисності й економічності експериментальних правових норм (В.І. Никитинський, І.С. Самощенко [4]) або як засобу вимірювання ступеня відповідності державної політики тим цінностям, які вже існують у суспільстві, але унеможливають підвищення ефективності правового регулювання традиційними для такого суспільства засобами.

Ми погоджуємося з точкою зору наведених вище дослідників, що правовий експеримент насамперед демонструє рівень ефективності правового регулювання, екстраполюючи його нетрадиційні, нетипові, нові засоби правового регулювання. Отже, головне, що несе в собі його застосування, – це отримання або апробація новел правового регулювання. За таких умов правовий експеримент об'єднує в собі і пізнавальну функцію (в її практичному розумінні), і може розглядатися як форма діяльності державних органів, і одночасно виступати елементом (через правові новели) засобів регулювання суспільних відносин.

Так само правовий експеримент може виступати певним мірилом ефективності державно-управлінського впливу на суспільні процеси (О.В. Путренко [7]), але не пов'язаних із

прямим впливом на зміст цих відносин, а лише на сприйняття нових засобів регулювання, які застосовуються в рамках експерименту. У цьому, на нашу думку, необхідно вбачати аксіологічний елемент визначення сутності правового експерименту.

Таким чином, ми приходимо до необхідності уточнити термін «правовий експеримент». Визначити його однозначно досить складно через багатоаспектність та утилітарність правового експерименту як для цілей правового регулювання, так і для цілей доктрини юридичної науки в контексті уточнення методологічного інструментарію державного управління.

Тому відстоюємо необхідність визначити правовий експеримент у двох розуміннях:

– в широкому – правовий експеримент – це спосіб апробації на практиці в умовах обмеженого правового регулювання дієвості нових державно-правових інструментів;

– у вузькому – правовий експеримент слід розглядати як елемент засобів правового регулювання суспільних відносин, що охоплює обмежене коло об'єктів регулювання та/або осіб, та/або територію держави, метою якого є перевірка очікуваної ефективності регуляторної спроможності запроваджуваних державою нормативно-правових актів для їх подальшого корегування та застосування на всій території держави за умови успішності експерименту.

Ми не погоджуємося з точкою зору російських дослідників В.М. Єльцовим і В.В. Лазаревим [2], які вважають, що правовий експеримент є самостійним засобом правового регулювання або що в межах правового експерименту застосовується засіб правового регулювання, ефективність якого визначається за допомогою умовиводу. Натомість ми поділяємо точку зору дослідників В.І. Никитинського та І.С. Самощенко [4] стосовно того, що саме під час проведення правового експерименту існує можливість визначення реальної утилітарності та раціональності запропонованих державним органом змін моделей і способів регулювання суспільних відносин.

Серед вітчизняних науковців найбільш влучним, на наш погляд, є визначення, запропоноване Н.В. Червінською [10]. Дослідниця бере за основу процес апробації нововведень, які запроваджуються внаслідок зміни правового регулювання органами державної влади тих чи інших суспільних відносин.

Висновки. Отже, все викладене вище дає нам змогу встановити, що правовий експеримент є не тотожним державно-правовому експерименту, а явищем більш загальним, оскільки право творення – це функція органів держави, а правозастосування може здійснюватися значно ширшим колом осіб. Це означає необхідність чіткого відмежування правового експерименту від державно-правового експерименту, оскільки в них різні за своїм змістом механізми реалізації.

Таким чином, правовий експеримент є надзвичайно складним юридичним феноменом, який має суттєві відмінності від соціального експерименту, а також відрізняється від державно-правового експерименту. Його ознаки демонструють самодостатність цього способу перевірки ефективності регуляторної спроможності норм права або правових механізмів, які ними породжуються і які не мали відповідних аналогів у національному законодавстві.

Для того, щоб досягти максимальної утилітарності отримуваних внаслідок проведення правового експерименту результатів, важливим є детермінація його структури, визначення особливостей компонентів якої дасть змогу більш раціонально використовувати його прогностичний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Куракін О.М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» і суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 2. С. 7–10.
2. Лазарев В.В. К вопросу о понятии и пределах эксперимента в области государства и права [Избранные труды]. Москва : Новая юстиция, 2010. 524 с.
3. Макаров И.И. Правовой эксперимент как метод совершенствования местного самоуправления. *Журнал российского права*. 2013. № 10. С. 69–75.
4. Никитинский В.И., Самощенко И.С. Правовой эксперимент и совершенствование законодательства. Москва : Юрид. лит., 1988. 212 с.

5. Панченко В.Ю., Краснова В.А. Правовой эксперимент как средство недопущения юридических препятствий в реализации прав и законных интересов. *Евразийский юридический журнал*. 2015. № 8. С. 131–135.
6. Путренко О.В. Сутність і зміст поняття «державно-правовий експеримент» в державному управлінні. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 1. С. 108–111.
7. Путренко О.В. До питання нормативно-правового забезпечення проведення державних експериментів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 24 (Серія: Право, Том 1). С. 89–91, 103.
8. Фатьянов И.В. Понятие, признаки и правовая природа экспериментально-правотворческого процесса. *Юридические исследования*. 2014. № 7. С. 79–97.
9. Чальцева О.М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика : монографія. Вінниця : ФОП Барановська Т.П., 2017. 336 с.
10. Червінська Н.В. Правовий експеримент як важливий засіб підвищення ефективності законодавства. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 256–259.
11. Яцкевич С.А. Социальный эксперимент и научное управление обществом. Минск : Университетское, 1984. 143 с.

ОЛІЙНИК В. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права, конституційного права
(Академія Державної пенітенціарної служби)

ОЛІЙНИК В. В.,

студент IV курсу 7 факультету
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.241

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.4>**СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ – ОДИН З ОСНОВНИХ
ФАКТОРІВ КРАХУ РАДЯНСЬКОГО ЛАДУ ЯК БУРЖУАЗНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**

У статті проаналізовано особливості соціального розшарування в радянському суспільстві, що, на думку авторів статті, стало однією з основних причин краху радянського ладу, а також висувається гіпотеза про те, що крах радянського ладу був за своєю суттю буржуазною революцією. Визначено, що диференціація рівнів життя населення в радянському суспільстві проходила не стільки за лінією офіційних відомостей видачі зарплати або пенсій, скільки за можливістю доступу до матеріальних благ. Приватна власність не мала жодного значення в соціальному розшаруванні, і дохід загалом був наслідком соціального становища, а не його визначальним фактором. Соціальне розшарування визначалося не тільки й не стільки розміром заробітку, скільки санкцією влади, ідеологічною установкою. Благополуччя будувалося насамперед на привілеї, тобто отриманні матеріальних благ згори, а не на придбанні їх за самостійно зароблені гроші. Закон жорстко обмежував усі можливості для незалежного від

